

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Ивайло Иванов Найденов**

на дисертацията на

Татяна Димитрова Иванова

докторант към Катедра **“Практическо богословие”** на Богословски факултет при СУ " Св. Климент Охридски"

“СТРАШНИЯТ СЪД” В МОНУМЕНТАЛНАТА ЖИВОПИС НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ – XVIII-XIX ВЕК (ИКОНОГРАФИЯ И ХЕРМЕНЕВТИКА)

за получаване на **ОНС „доктор по богословие”**, в професионално направление **2.4. Религия и теология - Християнско изкуство**

Тази рецензия е написана и представена на основание заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ РД 38-388/17.07.2014 г., въз основа на решение на научния съвет (ФС) (Протокол 13/10.07.2014), както и на решение от заседание на научното жури по процедурата.

1. Данни за дисертанта и докторантурата:

Докторант Таня Димитрова Иванова е магистър по „Реставрация” от Националната Художествена Академия в София (2005 – 2010), с втора специалност „Теория и практика на художественото образование”. По време на следването си в Художествената академия осъществява студентска мобилност по програма Еразмус в Академията за изящни изкуства в гр. Мачерата, Италия и участва в специализиран езиков курс „География и история на Италия” в Свободна академия на европейските и източните езици в гр. Санта Северина в Калабрия, Италия.

Именно като реставратор Иванова участва в множество проекти (родни и международни) – Японско-български проект за опазване на културата в резервата „Старинен Пловдив“; Реставрация на стенна живопис в Рилския манастир; Стаж по архитектурна консервация и реставрация в Сент Вуктор Ла Кост, Франция; Реставрация на стенна живопис в църквата св. Георги, гр. Перник.

От 15.01.2011 г. колегата Иванова е докторант по Християнско изкуство в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и приема предизвикателството да работи по една обширна и пребогата на персонажи, иконография и богословско съдържание тема - *„Страшния съд в монументалната живопис на Българското възраждане - XVIII-XIX век“ - (иконаграфия и херменевтика)*. В процеса на подготовка докторантът показва академично отношение и желание за задълбочена работа, което се изрази в постоянна комуникация и консултации с академичната колегия, както и стриктното спазване и изпълнение на индивидуалния план и участие в факултетски и университетски инициативи. Въпреки смяната на научното ръководство колегата Иванова положи изпитите (докторантски минимума) в рамките на изискуемия от правилника период с отличен успех.

По време на докторантското си обучение Иванова специализира в Папския институт по християнска археология във Ватикана, където придобива сертификат за положен изпит върху специализиран курс „Увод в християнската античност“ с максималната оценка *summa cum laude*.

2. Данни за дисертацията и автореферата

Дисертационният труд съдържа общо 508 печатни страници, които не са стандартни, т.е. не отговарят на изискванията на формат А4, а са с повече знаци. Работата всъщност е доста по-обемна.

Дисертацията е представена в следните модули: предговор, увод, три глави, заключение, списъци със съкращения и използваната литература, приложение, съдържащо изображения, схеми и графики. В

дисертационното съчинение е приложен научен апарат, състоящ се от 1364 бележки, една част от тях библейски посочки и цитати, коректно предложени под черта с необходимите атрибути. Тук може да бъдат отбелязани някои неточности – липса на духовни санове, пунктуация, употребата на „пак там.“ и „цит. съч.“ и др.

Направеният литературен обзор (около 450 източника) показва добро познаване на библиографията и научна информираност.

Работата е четивна, езикът и стилът са в духа на академичното писане и книжовната норма.

Уводът впечатлява. Според изискванията тази единица трябва да съдържа определена информация свързана с целите и задачите на изследването, неговата методология, обект и предмет на изследване, очаквани резултати и възможна хипотеза, и не на последно място – история на изследването. Докторантът подходящо обединява някои от въпросите по групи, в зависимост от близостта им, с което доста стегнато, но изчерпателно очертава въведителната материя. Тъй като очакваните резултати не са точно „хипотеза“ на изследването, би могло да се помисли за формулирането на една хипотеза, колкото и трудно да изглежда това в тази материя.

Първата глава предлага важен материал, който не е подготовка към темата, а вече самата тема. Ако приемем, че това е мястото, където се очертават дискуссионните полета на работата и се изграждат основни термини, то тук трябва да се очаква обща информация за „монументалното изкуство“ изобщо, както и библейски и извънбиблейски свидетелства за „Страшния съд“. Поне това очаква заглавието.

В тази глава би било възможно да се разменят местата на т.1 и т.2. Това е в хронологически план по-правилно и улеснява изграждането на тезата. Старозаветната апокалиптика и есхатология са доста по-развити и по-отчетливи в старозаветната апокрифна литература. Би могло да се

мисли за препратка към тази литература или подходящ екскурс. Писането за есхатология изобщо, без да се поставя в нейния контекст идеята за „страшния съд“ като представа за последните времена не е полезно за разработката.

Третата точка се явява естествен преход към Втората глава.

Във **Втора глава** е дадено описание на композицията в по-важните иконографски ръководства на българските възрожденски зографи: *ермини* и *щампи*. Съставена е *класификация* на възрожденската иконография на Страшния съд, разгледана е и иконографията на композицията в творчеството на отделни представители на Възрожденските ни живописни школи. Това е огромна по обем работа и авторът в представянето на работата основателно отбелязва, че изложеният материал не претендира за изчерпателност на всички възрожденски образци на Второто Пришествие, а за маркиране на най-важните паметници, благодарение, на които могат да се направят общите изводи за композицията през периода.

Трета глава „*Възрожденската иконография на Страшния съд. Богословска херменевтика*“ е център на дисертационния труд. Авторът въвежда и една нова схема в структурата на композицията, чрез термините „*по вертикала*“ и „*по хоризонтала*“, както и символичното деление на „*ляво*“ и „*дясно*“ въз основа на евангелския текст от Мат. 25:33 „*и ще постави овците от дясната Си страна, а козите от лявата*“. Отдясно на Спасителя са праведниците, а отляво са грешниците, представени чрез отделни исторически личности, алегии и символи за предстоящи събития.

Специално внимание в тази глава е отделено на Словото на св. Ефрем Сириец за Страшния съд, което се смята за основен извор на класическата възрожденска композиция. Друг основен и много интересен момент е взаимовръзката между Неделя Месопустна и иконографията на Страшния съд.

В трета глава определено липсва конкретизация на термина „херменевтика”. Бележката на автора „За херменевтика виж по-подробно при Шиваров, Н...” не е достатъчно коректна и не изяснява проблема, още повече че при о. проф. Шиваров херменевтиката е библейска. Би трябвало да се конкретизира с каква херменевтика работи авторът (определено не е херменевтика *universalis*, а *specialis*). С какво е по-различна и по-специфична херменевтиката в иконописта?

Похвално, в духа на най-новите изисквания за академично писане, всеки самостоятелен модул да завършва с изводи или обобщения. Това е направено от докторанта и улеснява четенето и разбирането на работата, както е и в помощ при изготвяне на автореферата.

Авторефератът отговаря на изискванията както структурно, така и по съдържание. Той предлага освен съдържанието на дисертацията и описание на приносните моменти, също и списък на публикациите. На места обаче авторефератът дублира дисертацията, което е ненужно. Излишни са и многото бележки под черта, които представляват библиографски справки.

3. Научни приноси:

Единодушно е мнението на колегите, които са обсъждали работата в катедрата, че макар и в световен мащаб темата да е обект на интерес и непрекъснато проучване, в България все още липсва цялостно изследване, което да намери мястото на българските паметници в разглежданите процеси.

Освен това като приноси от общ характер, т.е. такива които касаят принципно темата и методиката на работа трябва да се споменат: задълбоченото изследване на иконографията на Страшния съд в българските възрожденски паметници и изготвяне на богословски анализ на българската възрожденска иконография на Страшния съд.

Други конкретни приноси са: Идентификация на основния изворов материал на възрожденската иконография на Страшния съд; Разчитане на

влиянията между иконографията на Страшния съд и Неделя Месопустна; Идентификацията на Иисус Христос от Страшния съд в Раковишкия манастир „Св. Троица” с иконографията „Христос – Премъдрост Божия”.

4. Публикации и участия в научни форуми:

В автореферата е приложен списък с публикации по темата и други, съответно - шест и една. Две от разработките са изнесени на традиционните вече Светоклиментови докторантски четения, които след това се публикуват в сп. Богословка мисъл. От участията на колежата Иванова в научни форуми определено впечатляват: Семинар „Библията в изкуството” Венеция, 2012 г.; XVI конгрес по християнска археология „Константин и Константинидите: Константиновото нововъведение, неговите корени и развитие”, Рим, 2013 г.

5. Заключение:

Предвид всичко отбелязано до тук, отчитайки дребните недостатъци и безспорните достойнствата на предлаганата работа, предлагам на уважаемото жури въз основа на изложения труд на колежата Татяна Димитрова Иванова да бъде присъдено званието „доктор” по Богословие. На колежата Иванова препоръчвам да отчете всички забележки, добронамерено направени от журито и колегите и да издаде своя труд.

Доц. д-р Ивайло Найденов

22.10.2014 г.

София